

САКЫБАЕВА Ж.Д.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

САКЫБАЕВА Ж.Д.

КНУ имени Ж. Баласагына

SAKYBAEVA ZH.D.

KNU named after J. Balasagyn

Ч. АЙТМАТОВДУН ИНТЕРВЬЮЛАРЫНДАГЫ ОЙ ТОЛГООЛОРДУН АЗЫРКЫ УЧУРДАГЫ АКТУАЛДУУЛУГУ

АКТУАЛЬНОСТЬ ВЫСКАЗЫВАНИЙ Ч. АЙТМАТОВА В ИНТЕРВЬЮ СО СМИ

**THE RELEVANCE OF STATEMENTS BY Ch. AITMATOV
IN AN INTERVIEW WITH THE MEDIA**

Кыскача мүнөздөмө: Убакыт өткөн сайын улуу жазуучунун ар бир айткан сөзү, берген интервьюлары жана калтырган асыл ой-мурастары дүйнө жүзүн таң калтырып, өзүнүн баалуулугун арттырып келет. Айрыкча совет мезгилиндеги борбордук басылмаларга берген интервьюларындагы козголгон темалар, ой толгоолор, көз караштар бүгүнкү күндө да оз актуалдуулугун жоготпой келе жаткандыгына кеңири токтолдук. Ааламдашуу учурундагы жаңы технологиялардын өнүгүшү адамдардын жан-дүйнөсүнө өзгөчө таасирин тийгизип, өз алдынчалуулуктарын жоготууга түрткү болуп жаткандыгы жазуучуну кабатырлантат. Ошондой эле жаштардын таалим- тарбиясы, эртеңки келечекке болгон аракеттери да Айтматовдун ой жүгүртүү, талдоо объектисинин негизин түзөт.

Аннотация: Сегодня каждое слово, высказанное великим писателем Ч. Айтматовым, его интервью, его литературное наследие не перестают удивлять мир своими непреходящими ценностями, обогатившими духовную культуру народа. В статье особое внимание обращено на взгляды и позицию писателя, отраженные в интервью, опубликованные в советской прессе и до сих пор не потерявшие своей актуальности. В период глобализации современные технологии оказывают влияние на внутренний мир человека, приводя иногда к утрате индивидуальности личности, что тревожило и беспокоило писателя. Объектом анализа послужили идеи и взгляды Ч. Айтматова о будущем человечества, о воспитании и вкладе молодежи в развитие общества.

Abstract: At present, every spoken word, every interview and rich spiritual heritage left by the greatest writer of that time, surprises the world, enriching it with its values. The main attention is paid to the original thoughts and views of the author in an interview given in the Soviet central press, also have not lost their relevance to this day. The development of new technologies during globalization has a special impact on the inner world of a person, and it also contributes to the loss of individuality of each individual, which is what worries and gives no peace to the great thinker. The objects of analysis and basic thoughts of the author are taking care of the future world of humanity, upbringing and the contributions of the young generation to the future.

Негизги сөздөр: улуттук маданият; адабият; массалык коммуникация; интервью; чыгармачылык; жөндөмдүүлүк; интеллект.

Ключевые слова: национальная культура; литература; массовая коммуникация; интервью; творчество; способность; интеллект.

Keywords: national culture; literature; mass communication; interviews; creativity; ability; intellect.

Даңазалуу чыгармалары менен өз атын ааламга тааныткан заманыбыздын улуу даанышманы, ойчулу Айтматовдун адабий мурастары дүйнө элдерин бекеринен таң калтырып келбеген чыгар. Кыргыз элинин бактысына бир жаралган чолпон жылдыз сымал өзүнүн жарык шооласын кылымдардан кылымдарга чача берерине эч күмөнүбүз жок. Улуттук адабиятыбыздын өнүгүүсү 20-кылымдын экинчи жарымынан тарта Айтматовдун ысмы менен тыгыз байланышта каралып келет. Жазуучунун чыгармачылыгы ар тараптан иликтенип, ондогон, жүздөгөн илимий, публицистикалык макала, монографиялар, кандидаттык, докторлук диссертациялар жазылса да дагы айтыла элек, жазыла элек, изилдене элек ой-кырлары көп экендиги талашсыз.

Айрыкча Айтматовдун чыгармачылыгынын башталышындагы журналисттик ишмердүүлүгү, публицистикалык макалалары жана көптөгөн маалымат каражаттарына берген интервьюлары, андагы даанышмандык ойлор, эч кандай калыпка салынбаган, эркин, өз алдынчалуу пикирлери, көз караштары жана сынчыл ой жүгүртүүлөрү ар тараптан, терең изилдөөлөргө муктаж экендиги байкалат. Анткени, жаш кесипкөй адистер үчүн Айтматов мектебинен чыгармачылыктын чыйырын, калыстыкты, бийик адамгерчилик сапаттарды өздөрүнө сиңирип чыгуунун өзү кандай бакыт, кандай жетишкендик болмокчу. Айтматовдук сапаттарга суктанып, өрнөк, үлгү катары даңазалоо жаш муундар үчүн табылгыс тарбиянын башаты десек болот.

Кеменгер жазуучунун адабий чыгармаларындагы орошон ойлор каармандардын образдарына, көркөм сүрөттөөлөрүнө камтылып айтылса, публицисттик ой-толгоолорунда, берген интервьюларында жалпы адамзаттык проблемалардын тегерегинде чиеленишкен философиялык ой жүгүртүүлөрү бүгүнкү күндүн адамдары үчүн да өз актуалдуулугун жоготпостон, шамчырак сымал жол көрсөтүп келе жаткандыгын белгилеп коюуга тийишпиз. Белгилүү окумуштуу, айтматовтаануучу

А.Акматалиевдин пикирине таянсак: «Ч.Айтматовдун феномени – баарыдан мурда, анын көркөм дүйнөгө көз карашынын системасы – элдик салтка, «Манас» баштаган эң бай фольклорго азыктанып, таянганында жана ошону менен бирге бир эле убакта Батыш жана Чыгыш элдеринин көркөм маданиятынын эң жакшы тажрыйбаларын ширелиштире билгенинде» [1, 6-б.]. Мына ушундай Батыштын да, Чыгыштын да адабий, маданий жетишкендиктерине каныккан жазуучунун чеберчилиги ата-бабасынын ыйык руху, деми менен азыктангандыгын окумуштуу таамай белгилеп өткөн.

Белгилүү жазуучунун көркөм адабий мурастарынан тышкары жалпыга маалымдоо каражаттарына жарыяланган айрым бир интервьюларындагы турмуштун ачуу-таттуусун, күңгөй-тескейин жакшы билген, дүйнөлүк цивилизациянын өнүгүү этаптарын сергек баамдап-баалаган инсан катарында айткан жаркын ойлору менен бөлүшүп, коомчулуктун таразасына алып чыгуу менен ал адамды мындан да тереңирээк түшүнө билүүбүзгө мүмкүнчүлүк түзүлөт. Анткени убакыттын өтүшү менен Айтматовдун өзүнөн кийинки муундарга калтырган руханий табериги, чыгармалары жана акыл насаат ойлору алмаз сымал улам бир жаңы кырынан жаңыра берүүчү түгөнгүс кенч экендигине ынанып келебиз.

“Дүйнө татаалданып барат” – деп аталат “Жаш коммунист” журналынын кабарчыларына берген интервьюсу. Журналдын аты эле айтып тургандай бул маекте негизинен жаштарды тарбиялоо, деги эле жаштардын көйгөйлөрү алдыңкы планга чыккан. Журналисттин “жаштардын мүнөзүн канткенде курчутуп, кантип нравалык туруктуулукка тарбиялай алабыз?”-деген суроосуна жазуучу өзүнүн турмуштук бай тажрыйбасына таянып, бүгүнкү жаштардын эркин курчутуш үчүн сөзсүз эле кыйын кезең кырдаал же жакырчылык, жокчулук болушу шарт эмес деген оюун айтат. “Азыркы советтик жаштар үчүн интеллигенттүүлүккө, билимге, чыгармачылыкка алып баруучу бардык жолдор ачык. Бирок, интеллект да,

эрудиция да адамга өзүнөн-өзү келбейт, аны да күрөш менен алуу керек. Рухий бийиктиктерди багынтыш үчүн да баатырдык күчтүү эрк, чыдамкайлык, туруктуулук талап кылынат. Жаш адам өзүндөгү жалкоолук, ыкшоолук сыяктуу сапаттарды жоюп, алдына коюлган маселенин көлөмүнөн, бараанынан коркпой (мажирөөлүк кылбай), кайраттуулук, эрктүүлүк менен киришкенде гана майнап чыгат” [2, 198-б.].

Жаштардын билим алууларындагы эң талылуу маселелерди жазуучу таамай белгилеп өткөндүгү бүгүнкү күн үчүн да өз актуалдуулугун жоготпостон, жаңы мазмун, жаңы багыт берип тургансыйт. Жогорку интеллектүү адистерди даярдап чыгуу үчүн бир гана билим берүү менен чектелбестен, ар бир инсанга мүнөздүү жалкоолукту жеңе билүүгө, күн сайын өздөрүн тартипке салып турууга тарбиялоонун зарылдыгын сезе билүү да өзгөчө маанилүү. Ушул ойду улай адамдардын укугу туурасында мындай деген көз карашын билдирген. “Азыр бизде адамдын укугу жана жеке кадыр-баркы мамлекеттин конституциясында бекитилген. Ошондой болсо да, айрым бир конкреттүү кырдаалдарда бул укукту өз деңгээлинде сактай билүү жөндөмдүүлүгү талап кылынат. Керт баштын эркиндиги деген-бул өзүнүн кадыр-баркын көтөрүү дегендик эмес, ошону менен бирге бул бир жагынан өзүн-өзү кармай билүү, жоопкерчиликти сезүү дегендик. Гражданин болуу-демек, кенен ой жүгүртө билүү, коомдун кызыкчылыгын өз кызыкчылыгым деп түшүнүү.” Карагылачы, Айтматовго гана таандык ой жүгүртүү диапазонунун кеңдигин. Укуктуулук – бул коом алдындагы чоң жоопкерчиликти сезе билүүгө үндөө менен граждандык позициянын түпкү маңызын таасын белгилеген. “Жалкоолонуп олтуруп кызмат убактысын бүтүрүү – бул али эмгек эмес, илимий-популярдык радио же телеберүүлөрдөн чарпылган информациялык “ширпотреб” – бул али билим эмес, жыйналыштарда унчукпай олтуруу -бул али граждандуулук эмес” [3, 199-б.].

Мына ушул орошон ойлор кырк жыл мурда айтылса да күнү бүгүнкүдөй маани-мазмуну эскирип, кемибестен тескерисинче,

өзүнүн актуалдуулугун, керектүүлүгүн жоготпой келет. Адам баласынын эмгекке, билим алууга карата жеңил-желпи мамиле жасап, өзүмчүлдүк сапаттарга алдырбастан, мезгилдин агымынан калбай аракеттенүүлөрү зарыл экендигин баса көрсөтүп, жарандык активдүүлүккө чакырган Жазуучу атуулдук жоопкерчилик туурасында, берип жаткан интервьюсунун салмагын, маанисин арттыруу максатында курулай лозунг катары айтып жаткан жери жок. Өзүнүн чыгармаларындагы каармандардын көркөм образдарында, мисалга Танабайды эле алсак, нечендеген турмуштун оор сыноолоруна туруштук берип, беттегинен кайра тартпаган майтарылбас эрктүүлүктү, көктүктү көрсөтө алгандыгы, сүрөткердин оюндагы кыттай уюган ишенимдерди даңазалай алгандыгы менен баалуу. Демилге көтөрүп, топ баштап, жоопкерчиликти моюнга алуу сапаттарын Султанмураттын образынан да көрүүгө болот.

Ушул эле “Дүйнө татаалданып барат” аттуу маегинде азыркы мезгилдин олуттуу көйгөйүнө айланып бара жаткан массалык коммуникациянын пайдасы жана зыяны туурасында төмөнкүдөй көз карашын билдирген.

“Биз азыр күнүмдүк турмушубузда массалык коммуникациянын каражаттары аркылуу таралып жаткан зор маданий агымды такай кабылдап, аларды өзүбүздөн өткөрүп турууга мажбурбуз. Алар биздин жүрүм-турумубузга, ой-пикирибизге таасир этет, сулуулуктун жана моданын эталондорун алдыртадан айтып турат, ошону менен кээде биздин айлана-чөйрөгө, көрүнүштөргө, окуяларга боло турган реакциябызды жөнөкөйлөштүрүп, көнүмүштүккө айландырып, стандартташтырып жиберет.

Адамды стандартташтыруу проблемасы – бул атайын ойдон чыгарылган проблема эмес, жөн гана массалык коммуникация каражаттарынын таасир этүү мүмкүнчүлүгү чынында абдан зор болгондугуна карабастан, анын тескери, салакалуу жактары да болуп жатат. Миллиондогон адамдардын көңүлүн бир заматта бир нерсеге буруп же кандайдыр бир кабар менен заматта кабардар кылып коюу бир

жагынан кубанарлык нерсе. Ал эми экинчи жагынан, бул адамдарды жеңилдикке, олуттуу нерселерди жөнөкөйлөтүлгөн, чайнап берген түрүндө, эч кыйналбай, оңой гана өздөштүрүп алууга, күч, акыл, убакыт коротуп, чымыркана ойлонуп отурбай эле иш кыла берүүгө уйрөтөт” – деп айтылат маекте. [201 б.]

Мындан чейрек кылым мурда айтылган көз караштын, кооптонуунун канчалык деңгээлде орчундуу экенин, убагында маани бербегендигибиздин кесепетин азыркы күндө ар бирибиз жон терибиз менен сезип жаткандыгыбызды кантип танабыз? Ааламдашуу процессинин алгачкы этаптарындагы технологиялык жеңилдиктер адам баласын жалкоолукка түртүп, шаблондуу ой жүгүртүп, бардык нерсеге үстүртөн, жеңил-желпи кароого негиз түзүп жаткандыгы адамдардын ички потенциалдык мүмкүнчүлүктөрүнүн ачылбай калышына да себеп болору небак эле автордун сезимтал дүйнөсүн дүрбөлөңгө салып жаткандыгынан кабар берет. Кийинки учурда терең ойлонуп, изденүүнүн ордуна бардык маселелерибизди оңой-олтоң чечкенге тап коюуп, индивидуалдуулуктан, кайталангыс оригиналдуулуктан ажырап бара жаткандыгыбыз тууралуу кооптонуу коңгуроосун кагышыбыз керектиги өз актуалдуулугун жогото элек. Жазуучу белгилегендей адамдарды стандартташтыруу проблемасы жыйырма биринчи кылымдын да ири көйгөйүнө айланып бара жаткандыгы келечегине кайдыгер карабаган ар бир инсанды, адабият жана маданият майданында эмгектенген адам дүйнөсүнүн устаттарын да түйшөлтүүгө тийиш. Жазуучунун мына ушундай маанайдагы айткандарына, жазгандарына баам салып олтуруп заманбап жаңы технологиялардын динамикалуу түрдө өнүгүп бара жатышы адамзаттын табигый өнүгүү процесстерине терс таасирин тийгизип жаткандыгына күйүп-бышып, коомчулукка өз пикири, көз карашы менен бөлүшүүгө далалат жасап жаткандыгы байкалат.

“Кабарлар кара таандай ызгыган биздин ушул кылымда адамдар иштин оңоюн көздөп, мурдатан колдонула келген методдорго, даяр клишелерге качыра бербей,

стандарттуулуктун мындай таасиринен сактанышы, өзүнүн жеке ишенимин, индивидуалдуу көз карашын, ички рухий күч-кубатын карама-каршы коюшу зарыл. Ошону менен бирге массалык коммуникация каражаттарынын баалуу, пайдалуу жактарын кабыл ала билүү керек. Аны бүт бойдон жокко чыгаруу же тыюу салып коюу мүмкүн эмес, анткени ал каражаттар азыркы цивилизациянын составдык бөлүктөрүнүн бири болуп калды.

Кыскасы, адам өзү менен өзү болушу, өзүнчө жасалмалуулукка, билимсиздикке каршы дээр күтүшү, бала кезинде ар бир адамда боло турган-дүйнөнү активдүү чыгармачылык менен кабылдоочу жөндөмдүүлүктү өнүктүрүшү абзел.” [202-б.].

Жазуучунун бул айткандарын азыркы учурдун, бүгүнкү адамзаттын талылуу көйгөйүн көзгө сая көрсөтүп кеткен көрөгөчтүгү катары бааласак болот. Азыркы технологиянын өнүккөн заманында адамдык өз алдынчалуулукту жоготпостон сактап калууга үндөп, адамдардын чыгармачылык дараметин өстүрүүгө көңүл буруу зарыл деген изги тилегин билдирип олтурат. Жашырганда не бешиктеги баладан бели бекчейген карыларыбызга чейин эле бири-бирибиз менен ишибиз жок болуп, гаджеттердин, сотканын туткунунда калганыбыз жалганбы? Каяктагы индивидуалдуу өнүгүү жөнүндө сөз кылабыз? Даяр оокатка тап коюп, бел оорутуп, кол жоорутуп жүргүбүз келбей калганын кантип танабыз? Жаныбызды кыйнагыбыз келбейт, бардыгын ылдам эле, ары-бери бүтүрө салганга маш болдук. Залкар агабыз бизге окшогон эч нерсеге көтөрүмү жок, бардык маселеге жеңил-желпи караган инсандарды тарбиялоо үчүн ондогон керемет чыгармаларын жаратпаган чыгар. Ыйманыбыздын ыйлап турганын, адамдык жан-дүйнөбүздүн жакырланганын көрсө, ойчул агабыздын заманасы тарып кетет го? Ансыз деле “адам үчүн эң кыйыны-күн сайын адам болуу”-деп айткан учкул сөзүндө айтып тургандай Айтматов өзүнүн турган-турпаты, жан-дүйнөсү менен болгон күчүн үрөгөн башкы, эң негизги максаты адамдардын адамдык сапаттарын бийик деңгээлге көтөрүп,

асылзаада рухтун ээси болуу менен инсандык өсүп-өнүгүү жолунда тынымсыз эмгектенип, изденүүнү каалаган. Автордун бул каалоо-тилектери өзү жазып калтырган ар бир адабий чыгармаларында, публицистикалык макалаларында катылган, аларды ар бир окурман өзү аңдап, түшүнүүсү зарыл.

“Тутумдашуу түйүнү” деп аталган адабиятчы В. Левченко менен болгон маегинде жазуучу согуштун каары, кайгысы элдин жай турмушуна бүлүк салуу менен, оор жоготуулар адамдардын жан-дүйнөсүн катаалданып, жабыркатып жиберерин баяндап берет. Согуштун болушун айла жок тышкы фактор катары карасак, бүгүнкү тынчтык күндөрдө эле адамдардын жан-дүйнөсүн ырайымсыздыкка, зордук-зомбулукка тарбиялаган чет өлкөлөрдөн алынып келип, көрсөтүлүп жаткан кинофильмдерди, деги эле чет элдик искусствону эч кандай тандап, иргебей эле өсүп келе жаткан жаш муундарга кеңири көрсөтүп жаткандыгыбызды айыптайт.

“Биздин табигый сезимдерибизде ойноого аракеттенип, бул “массалык искусство” көбүнчө дене күчүнүн ырайымсыздыгын, зомбулукту, адамды жырткычтарча кыйнап-зордоону, жан кыюуну, кан төгүүнү даңазалайт. Анткени, бул дайыма адамды таасирлентет, коркунучка салат, мына ушунусу менен бул-адамдардын сезимин бийлөөнүн мыкты ыкмасы, искусствону кандайдыр гипнозго же таңкалтыруунун факторуна айландыруунун аракети.” [240-б.]

Мына, улуу инсандын жан-дүйнөсүнө дүрбөлөң салган ойлор, батыш искусствосунун адамдардын аң-сезимине канчалык деңгээлде терс таасирин тийгизип жаткандыгын, алардын жан-дүйнөсүн жакырлантып, бири-бирине жырткыч сымал катаал мамиле жасоолоруна себепкер болуп жаткандыгына небак эле жаны кейиген тура. Жазуучунун замандаштарына жеткирүүгө шашкан мына ушул агедил ойлору, көз караштары, эскертүүлөрү бизге канчалык таасир бере алды, бул айтылгандардан канчалык жыйынтык чыгара алдык, кеп мына ушунда. Батыштан келген массалык искусствонун таасири айрыкча, ааламдашуу доорунда интернеттин жардамы менен болуп

көрбөгөндөй деңгээлге өсүп жеткендигин жакшы билебиз. Бүгүн жаш-карысы дебей, айрыкча балдарыбыз соткалардын кулу болуп, интернеттен чыга албай калганыбыз, учурдун эң башкы көйгөйүнө айлангандыгын кантип танабыз? Балдарыбызга китеп окутуу чоң маселе жаратып жаткандыгы, келечекте ойлонгусу, изденгиси келбеген, адамдардын мууну өсүп келе жаткандыгы ар бирибизди ойлонтуга тийиш. Анткени, азыр жаштарыбыз баарын даяр түрүндө интернеттен таап алып жатышпайбы. Бирок, интернеттен тапкан маалыматтардын көпчүлүгү чала-чарпыт, үстүртөн берилиши жана терең анализдин жоктугу адамдардын керектөөлөрүн чектеп коюп жаткандыгы белгилүү. Албетте интернеттин пайдалуу, иштерди жеңилдеткен жактарын тана албайбыз, ошол эле учурда коомго, айрыкча жаш өспүрүмдөрдүн психологиясына тийгизген терс таасирлери келечекке кайдыгер карабаган ар бир адамды ойлонтуга тийиш.

Ушул эле интервьюда жазуучу дагы бир мындай деген омоктуу ойлору менен бөлүшкөн. “Коом канчалык бай жашаса, токчулук канчалык көп болсо-адамдардын үлүшүнө бардамчылыктын, жыргал турмуштун сыноосу ошончолук көп түшөт. Кээде адамдар мындай кененчиликте көтөрө албай көөп, адинен ашып, жылкыдай бышкырык атып кетет. Турмуштун жыргалдыгы, кенендиги, бардамдыгы алардын адамдык касиетин арттырбай, кайра айбандык сапаттарынын күчөшүнө себепкер болуп, кутуртуп, менменсинтип, өзүмчүл, катаал кылып жиберет. Мындайлар өзгөчө көп учурайт. Тилекке каршы, бизде да дүнүйөгө азгырылып, байлыктын, буюмдун кулу болуп калган адамдар жок эмес.” [242-б.]

Жазуучунун бул айтылган ой-толгоолору бүгүн дагы өз жаңылыгын, актуалдуулугун жоготпостон, тескерисинче бардар жашоону көтөрө албаган айрым замандаштарыбыз оюуна келгендерин жасап, кутуруп жүргөндөрүн көрүп-билип туруп, канчалык таасын айтылгандыгына күбө болуудабыз. Ырыскыны да токтоолук, сабырдуулук менен кабылдап, адамдык бийик максаттарга умтулууга жумшасак, ар тараптан

билим алууга багыттасак деген эле автордун изги тилеги айкын көрүнүп турат. Бүгүнкү күндөгү адамдарыбыз өткөн доорлорго салыштырмалуу бийик интеллекттүү деңгээл, бардык жактан кеңири маалымдуулук жана алдын ала көрө билүүчүлүк сезимталдыгыбыз, жаңы нерсени үйрөнүүгө аракетчилдигибиз менен айырмалана алабыз деп тартынбастан эле айтсак болот. Бирок, ошол эле учурда кендирди кескен коррупцияны ооздуктай албай жаткандыгыбыз, жада калса илим-билимди, даражаны көз майларын коротуп окуп албастан кызылдай акчага сатып алып жаткандарды көрүп туруп заманабыз куурулат. Көз көрүнөө алдап, тоноп кеткендер ал гана турсун акча үчүн мекенин эле эмес, ата-энесин кошуп сатып жиберүүгө даяр көз боёмочулар кандай чөйрөдөн өсүп-өнүп, тарбия алган деген суроо туулат. Мына ушундай жандүйнөнүн деградацияга учурап жаткандыгын, жалпы адамзаттык проблемаларды улуу гуманист өзүнүн акыркы жазган чыгармаларында, “Кассандранын эн тамгасы” жана “Тоолор кулаганда” деген романдарында символикалуу, тереңдетилген мааниде чагылдырып бере алган. Мыкты чыгарма адамдардын кулк-мүнөзүн өзгөртүүгө, жан-дүйнөсүн, дүйнө таанымын байытып, эртеңки жашоосун жакшыртууга умтулууга түрткү бергендиги менен баалуу.

“Адамдын ариетине ишенем” деп аталат Чынгыз Айтматовдун 1987-жылы “Правданын” кабарчыларына берген маеги. Анда ошол доорго, мезгилге тиешелүү болгон коомдогу, дүйнөдөгү ири өзгөрүүлөргө көз чаптыруу менен адамдардын жандүйнөсүндөгү кенемтелер, нравалуулук маселелерине да кеңири токтолуп, ой жүгүртүү диапозонунун кеңдигин андан ары тереңдеткен.

“Ыймандуулук” деген түшүнүк, менин көз карашымда, эч кандай жасалмалоого, примитивдүү политизациялоого андан бетер моюн сунбас нерсе. Ымандуулук – ар кандай коом, баардык таптар, баардык адамдар үчүн тиричиликтин эң баштапкы жана эң башкы мыйзамы болот. Ар бир муун, ар бир адамзада аны бабалардын кебелгис жана мубаарек (куттуу, касиеттүү) мурасы катары

кабылдайт. Андыктан адамдын, бүтүндөй алганда коомдун, чоң болсун, майда болсун ар кандай иште ушул жол-жоболорду кыйшаюусуз тутунганы ылаазым.” [352-б.]

Адилет айтылган ойлордун баасы-баркы канчалык, аны ар бир окурман өз дилинде сыдыргыга салгандай иргеп-талдап алаар. Айталы дегенибиз, ар бир адамдын жандүйнөсү таза болсо, ыйман-ырашкердиктин уюткусун алып жүрсө, албетте коомдун да тазалыгына кепилдик катары кызмат кылары турган иш. Демек, бул улуу касиет адамдардын жер үстүндөгү улуу миссиясынын түпкү маани, маңызы экендигине Айтматовдук көз караштан дагы бир ирет тастыкталып олтурат. Жазуучунун тынчын алган дагы бир ой-мүдөөлөрүнө токтоло кетүү максатка ылайыктуудай көрүнөт.

“Экинчи бир суроо: чоң болобу, кичине болобу, айтору бийликтин эки тизгин, бир чылбыры андайга – моралдык жактан татыбай турган адамдарга кандайча болуп тийип калат? Кызматкерди эреже катары кандай касиеттери боюнча чоңойтушат? Ишкер, илбериңки, талапчыл, жүрүм-турумунда өөнү жок – макул, болсун. Бирок анын ымандык кредосу кандай, биздин коомдун рухий өскүлөң талаптарын аркалай алабы, азаадабы (пакиза, таза, сыпаа), адилби? Башкаруу механизми үчүн инсандын ушундай сыпаттамалары, тилекке каршы, көп учурда экинчи даражадагы иш катары каралат. Натыйжада бирде тигинден, бирде мындан кызматтык кыянаттар – коррупция, паракорлук, кошуп жазуу, протекция жөнүндө кабарлар угула калат. Абийирдин таңсыктыгы барып турган амалдуу, коомго кас жорук-жосундарга алып келиши мүмкүн.” [354-б.]

Мына ушул жазуучуну бейпайга салган ошол мезгилдин өктөм талаптарынын бүгүнкү биздин күндөргө шайкеш келип, ал гана турсун жогоруда автор белгилеген коррупция, тааныш-билиштиктин кесепети канчалык деңгээлде өөрчүп бара жаткандыгын тилекке каршы кантип танабыз. Азыркы учурда бийлик бутактарындагы баардык кызматтардын жең ичинен сатылып, паракорчулук, алдым-жуттумдук күчөп, жердешчилик, туугандык сыяктуу терс көрүнүштөр коомубузда терең тамырлап

кеткендиги коомдун өнүгүшүнө, мамлекеттин келечегине терс таасирин тийгизип жаткандыгын маалымат каражаттары байма-бай чагылдырып келет. Бирок, алардын жыйынтыгы адамдарды оң жолго салып, коомдук аң-сезимге таасирин тийгизе алдыбы, кеп мына ушунда жаткансыйт. Ушул тапта паракорчулуктун айынан канчалаган аттуу-баштуу адамдар, мамлекеттик кызматтарды аркалаган аткаминерлер темир тор артында кылмыштуу иштеринин азабын тартып олтургандардын күн санап көбөйүп бара жатышы, бул кесепеттин канчалык тереңдеп кеткендигинен кабар берет. Жазуучунун ташка тамга баскандай эле айткан акыл-насаатын, айрыкча жетекчилик, мамлекеттик кызматтарга бүгүнкү күндө деле анын адамдык ариетине, ыймандык кредосуна жана дилинин тазалыгына өзгөчө көңүл буруу зарыл экендигин мезгил өзү ырастоодо.

Ушул эле макалада автор жетекчилик кызматты аркалаган адамдар тууралуу оюн мындайча бекемдеген: “Жетекчиликке акылдуу, жол баштай билгенге жөндөмү бар, иштин таламын өз таламынан өйдө коё алган адамдар көрсөтүлүүгө тийиш экендигине эч кимдин талашы жок. Арийне деңизчи. Баш ийүү тартиби, аткаруучулук илберинчилик зарыл. Бирок, бул - кулак кескен кул болуу дегендик эмес. Тескерисинче, жетекчиде өз алдынчалуулук, кандайдыр бир ашыналык алакалардан же болбосо колдоочулуктан оолак болуу, өз пикирин коргоп кала алган жана керек учурда тобокелге салуудан тартынбаган сапаттар бааланууга арзыйт. Дал ушундай адамдарды издеп таап, тарбиялап, көтөрүү керек.” [361-б.]. Автордун мына ушул көз караштарынан көрүнүп тургандай өз учурунда жетекчинин жүрүм-турумунун этикалык кодекси катары эле кабыл ала турган насааттын бүгүнкү күндөгү актуалдуулугу, зарылдыгы ашса ашаар, бирок эч кемибесин бөркүбүздөй көрө берели. Ушул учурда деле жетекчилик кызмат креслосунда олтурган инсандар жогору жактын көрсөтмө, буйруктарын робот сыяктуу эле аткара бербестен, ар бир жасап жаткан иштеринин маанилүүлүгүнө баа берип, керек болсо өз пикир, көз караштарына туура келбеген

жагдайларды тартынбастан сындап, коомдун, адамдардын кызыкчылыгынан келип бүтүм чыгара билүү жөндөмдөрүн өөрчүтүүлөрүнүн зарылдыгы ачык сезилүүдө.

Жазуучунун ар бир чыгармасы, жазган макалалары жана берген интервьюлары турган турпаты менен адамдык асыл сапаттарды арттырууга, улуттук өзгөчөлүктөрүбүздү, баалуулуктарыбызды жана маданий көөнөрбөс асыл мурастарыбызды көздүн карегиндей сактап, мамиле кылууга үндөп, сүрөп, ыймандай сырын айтып келет. Дүйнө эли көз артып, суктанган ойчул агабыздын астейдил аманаттарын артында калган урпактары канчалык деңгээлде баалап, барктай алдык, жазган чыгармаларынан, сүйлөгөн сөздөрүнөн канчалык сабак алдык жана агабыздын күткөн тилектерин актоого кимибиз канчалык салым кошуп жатабыз - бизди ойлонто турган маселелер мына ушулар болууга тийиш.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз адабиятынын тарыхы. – Бишкек, 2002.
2. Айтматов Ч. Дүйнө татаалданып барат // Чыгармалар жыйнагы, 8-том. – Бишкек, 2009, 197-208-бб.
3. Айтматов Ч. Тутумдашуу түйүнү // Чыгармалар жыйнагы, 8-том. – Бишкек, 2009, 237-273 бб.
4. Айтматов Ч. Адамдын ариетине ишенем // Чыгармалар жыйнагы, 8-том. – Бишкек: Учкун, 2009, 349-363-бб.

Рецензент: филол.и.к., доцент Искендерова Ш.А.